

A természettudományi felfogás a politikában.

(Második közlemény.)

A természettudományi iskola hívei nemcsak a szerves életben, hanem az enyészetben is a jelzett törvényt látják működni, állítván, hogy a holttestben is a bomlás kezdete a heterogenitás növekedésével jár karöltve s ugyanakkor a bomlási tünetek első nyilvánulásuktól fogva oda törekesznek, hogy előmozdítsák azon tökéletes határozatlanságot, melyben a hulla végül elenyészik; állítván például hazánkban is dr. Láczy Gy., hogy a társadalom betegségei és válságai alatt is ilyenén vegybontó minőségében jelentkezik a differenciáció.

Könnyű azonban kimutatni, hogy éppen ilyen differenciáció megy végbe a halálnak ellentéte, a táplálkozás alatt, a mikor többnemű eledelből a szervezet kiválasztja az egynemű vért és ezen egyneműből kifejlődik a többnemű csont, izom, bőr, ideg stb., a mikor ismét a határozott egynemű embert alkotják. A mi pedig a hullának határozatlanná való átalakulását illeti, vajjon az így keletkező elemek, mint a karbonium, nitrogén, oxigén, s a vegyületek, mint az ammoniák, szénsav és víz, nem sokkal határozottabbak, mint maga a szervezet, melyből eredtek?

Ha azonban egy ily, csakis mechanikai jelenséget magában foglaló törvény még a szerves világban sem állhat meg, annál kevésbé alkalmazható a Spencer szerint is szervezet feletti, szuperorganikus társadalomra. Így dr. Láczy a faluközösségről írott esszéjében, Maine után főként ezen differenciáció elméletére alapítja azon végkövetkeztetését, hogy a közös birtok jellemzi a kezdő társadalmakat és a birtok elkülönülése a haladással jár. Ha azonban csak magát a birtokot tekintjük, a természeti tünemény az, hogy a mint Angliában, úgy más miveltebb államokban is összevásárlás útján

a birtokok ismét egyesítettek, sőt ekkor nemcsak a birtok maga, hanem még a birtokos is egygyé lesz; ha tehát egyrészt a haladásal elaprózás, másrészt egyesítés is van folyamatban.

Igy vagyunk a Spencertől vett előbb idézett példák legnagyobb részével. A művészetben szerinte szobrász és festő kezdő társadalmaknál egy személyben összpontosultak, mivel a régi szobrokat festették. Tényleg az újabb időkig a fejlettebb ízlés irtózott a festett szobroktól, mígnem a tanagrai sírokban ama bájos festett görög szobrok felfedeztettek s ma már az aesthetika ki van békülve a szobrok mérsékelt festésével. Avagy a nyelveket, azokban a szóragozást és különböző grammatikai alakzatok és folyton szaporodó dialektusokat tekintve azt tapasztaljuk, hogy a nyugati nyelvek között a legfejlettebb angol nyelv grammatikája a legegyszerűbb, s a míg keletkeznek ugyan dialektusok is, de ugyanakkor a főnyelvek más nyelveket teljesen elnyomnak s a haladás iránya épen némely főbb nyelvnek, valamint különböző elveknek, sőt a ruházatban követett divatnak a korábban elkülönödött felfogással, nemzeti viselkedéssel szemben a fejlett közlekedés folytán minél szélesebb körben való diadalát jelzi. Külön nyelvnek keletkezése ma a világtól való elzárkózottságot és nem haladást jelentene; azon hódítás pedig melyet századunk uralkodó eszméi különböző régi elvek megdöntésével a mívelt világban tettek, bár a nézetek egységét hozták létre, mégis fejlődést képviselnek.

Nem vagyunk másként a nemzetiségekkel sem. Az újabb kor iránya a helyett, hogy a törzsekre való szétdarabolódásnak kedvezne, az egyenlőség elvének megvalósításával egy ország határain belől is az elkülönítés helyett egyesíti az embereket. A mi pedig egész országokat illet, szétesés helyett a német és olasz egység nem rég valósult, s minden nemzet egységes eszme körül egyesíti a múltnak eddigi fejlődése által szétvált elemeket.

Nem vagyunk másként a vallással sem. Azon tünemény, melyet Spencer a különböző szekták keletkezésére nézve Angliában tapasztalt, egyáltalán nem általános művelődési jelenség s például Franciaországról, Belgiumról nem lehetne állítani, hogy nem fejlődött, a mióta főként egy religió mellett tart. Maga Comte Ágoston is az egységes, minden felekezetet kizáró pozitív vallás elfogadásától remélte a fejlődés legmagasabb fokának elérését, a mikor szerinte a poziti-

vizmussal nemcsak a véleményekben, hanem a cselekedetekben is egység jő létre.

Maga H. Spencer is kénytelen látni, hogy a szétválás és egyesülés egyenlően gyakori jelensége a fejlődésnek, ő azonban a szétválás után ismét bekövetkező egyesülést csak ott vette tekintetbe, a hol a részek *megtartották bizonyos mérvű önállóságukat*, a mint például a társadalomban a különvált foglalkozások egymást kiegészítő összhangzatos célra működnek közre. Azt hisszük azonban, felesleges tovább is bizonyítani, hogy a haladással olyan egyesülési folyamatok is vannak, a melyek a részeknek teljes beolvadását vonják maguk után.

Részünkről nem hagytuk figyelmen kívül azt sem, hogy Spencer főként a Darwin fajkeletkezési elméletére alapítja azon feltevését, hogy a tökéletesedési sorozat, mely a legalsóbbrendű organizmusok és az emberek között van, az egyneműnek folytonos szétválásával, a határozatlannak határozottá lételeivel és ugyanakkor az elkülönödött és határozott szervek összeműködésével jött létre. Csak-hogy ez elmélet felállítása óta Darwin tana is túlhaladott állásponttá változott, miután a legszorgosabb kutatásra sem találta meg a tudomány sem a földben kihalt fajok, sem a földön az élők között az összekötő kapcsokat, melyek igazolták volna, hogy az állatvilág különböző fajai egymásból fejlődtek volna.

De lett légyen mindezeknek daczára megczáfolhatatlan tudományos igazság a fejlődés azonossága az egyneműeknek szétválásával, akkor sem volna több ezen tan egy mechanikai formalis törvénynél, mely nem bírja megoldani a társadalmi fejlődés kérdését. Azzal, hogy a társadalom részei egymástól külön válnak, miként egy üstökös széteső részei, legfelebb annyit mondva, hogy a társadalomban is van valami az őt környező külvilágban véghez menő átalakulásokhoz külsőleg hasonló. De egy olyan külső jelenség, mely egyformán előfordul az enyészetben úgy, mint virulásban, még ahoz sem ad kulcsot, hogy az életet a haláltól megkülömböztessük, annál kevésbbé az élő társadalom többi változatos tüneményeihez. Ki bírná abból, hogy az egyneműnek differenciálódnia kell, bizonyosra következtetni, vajjon a törzsek, nyelvek, foglalkozások, felekezetek, egész államok közül mikor melyik, milyen célzatokkal fog elkülönülni? Már pedig abban, hogy a társadalom például foglalkozásokat hoz

létre, sokkal fontosabb, hogy minő foglalkozásokat? Katonáskodást-é vagy békeszerető művészetet? földművelést vagy gyáripart? és így tovább. Szóval a fejlődés lényegére nézve semmi magyarázatot nem ad e tan még akkor sem, ha nem mondana ellent önmagának, s úgy előre, a hogy hátramenetelt egyaránt nem jellemezne.

Lényegére nézve nem vagyunk másként az evolúciónak azon tanával sem, melyet Comte Ágost, e hatalmas bölcséleti elme az emberiség szellemi életére nézve a tár-adalom dynamikájában kifejtett. Comte ugyanis, mint technikus, a mechanika felosztásához képest nyugvó állapotban és mozgásban levő tünetényeit különböztette meg a társadalomnak. Az első volna az emberi társadalom önkényes rendjének, utóbbi természetes haladásának elmélete. Egyik meghatározza az egyén, család, faj, társadalmi fenállásának, a másik az emberi haladásnak feltételeit. Ezen osztályozás keretén belül a szellemi fejlődés törvényeit állítja fel Comte azon szintén igen sokat vitatott, tekintélyes elmék által követett, de nem kevésbé tekintélyes bölcselők által megczáfolt feltevésében, hogy az emberiség a szellemi fejlődés három fokán megy keresztül, t. i. a bálványimádás, az istentisztelet és az elmélkedés korán, hogy eljuthasson a negyedik korszakba, mely felett a pozitív tudás uralkodik. Olyan elmélet, mely első tekintetre láthatólag sok igazságot rejt magában, de még sem eleget arra, hogy az emberiség szellemi fejlődésének nagy titkát megfejtse, megmagyarázza nem csak azt, a mi történt, hanem Comte szerint azt is, a minek történnie kell. Első sorban feltűnő, hogy e tan nem támaszkodik többé természettudományi törvényekre, s bár Comte az, a kinek állítása szerint az emberi társadalom fluktuációiban csak úgy természeti törvényekkel találkozunk, természeti törvényeket észlelünk, mint a midőn a csillagok forgását vizsgáljuk vagy retorta mellett a vegytani elemeket vegyítjük, azért fejlődési elméletét mégis oly hypothezisekre alapítja, melyeknek igazságát semmiféle eddig ismeretes fizikai törvénnyel bebizonyítani nem lehet. A fetiszizmus, theologia, metafizika nem reagál semmiféle savra és elveinek testi súlyát nem lehet kimutatni, miként a csillagokét, melyeket pályájukon a nehézkedési törvény vezérel, viszont bálványimádást vagy istentiszteletet hiában keresünk az ásvány, növény vagy állatvilágban. Mindazonáltal a felállított elv lehet igazság, de ekkor nem többé az anyagot kormányzó törvé-

nyekből levont, hanem az emberiség eminenter szellemi munkásságának szemléletéből alkotott metafizikai karakterrel bíró elmélet. Mint ilyet a történelem sok eseménye igazol, kivételével a negyedik pozitív korszaknak, mely daczára annak, hogy Comte filozófiai művét még 1826-ban írta, mindez ideig nem következett el, s a pozitív istennek, az „Emberiség“-nek, ezóta még templomot sehol sem emeltek.

Az elmélet azonban többi részeire nézve is nagy mértékben kihívja a bírálatot. Első sorban feltűnő, hogy Comte azt látszik e hypothézissel feltételezni, miszerint az emberiség összes törekvéseit csakis a hitbéli felfogás körül csoportosítaná, s kizárólag a vallásos nézeteiben követett irány döntené el egész sorsát. Már Littré, Comte kitűnő tanítványa beismerte, hogy a „három állapot ezen törvénye nem foglalja magában sem az ipari, sem az erkölcsi, sem az aesthetikai haladást.“ Hozzá tehetnők, sem a földművelést, sem a kereskedelmet, sem az államkormányzatot, szóval a modern társadalom mindennapi foglalkozásai közül nem foglal magában egyet sem, s korunk idegesen tevékeny szellemi életéből is keveset. Ekkor is azonban közelebből nem azon körülménynek kell befolyást tulajdonítanunk a társadalomra nézve, hogy a vallásos vagy a metafizikai felfogás a túlnyomó, hanem sokkal inkább annak, hogy úgy a vallás, mint a metafizika minő elveket szolgál? Lehet metafizika, mely például Macchiavelli-tanokkal vagy Schopenhauer pessimismusával nagy ártalmára lehet a társadalmi fejlődésnek, míg egy felvilágosult nemes theologia nagy haladást jelez. Másfelől nagy mértékben megerőtleníti e tant, hogy a bálványimádás és magasabb rendű istentisztelet kivételével tulajdonképpen egyik sem zárja ki a másikat. Flint is szemére veti Comtenak, hogy maga beismeri, miszerint a theologia kizárólagos uralma nem létezik a természet törvényeinek némely feltételezése nélkül. Nincs is másként, mert még a fetiszizmus uralma alatt is a világi dolgok igen nagy részéről pozitív tudásuk van az embereknek, s ha azt vesszük tekintetbe, hogy a kultúra nagy előhaladottsága mellett is mennyi az, a mit nem tudunk, csak akkor tűnik ki, hogy a hit és tudás egész birodalmát tekintve, csak fokozati különbség létezik a művelt és műveletlen ember szellemvilága között. Általában pedig az, hogy az ember a földi dolgok háta megett rejlő végokról, — mely elfogadott bölcséleti elv szerint tudás

tárgya sohasem lehet — bizonyos képzeteket alkot magának, azaz arra nézve, a mit kézzelfoghatólag nem tud, van hite és vallása, még egyáltalán nem következik, hogy az emberi tudásnak szűk határai között eddig elért vívmányokat igen sokra ne tartaná, s talán egész életén át kizárólag pozitív tudás buvárlata mellett meghasonlást érezne magában a miatt, hogy hite is volt. Nem czélunk ezúttal bővebben kiterjeszkedni a tudás és hit határainak kérdésére, miután a módszer tárgyalásánál ezt amugy sem kerülhetjük ki, hanem ezúttal csak azt jegyezzük meg Flinttel, hogy „minden új tudomány magával hozza azon elveket, a melyeket a metafizikus hivatott bonczoló elemzés alá venni és a melyekben a szemléletnek új anyagát találja fel; ez alatt pedig a sikerhez képest olyan eredményekhez jutni, melyekben ismét a theologia találja fel a gondolatoknak és isten tulajdonságainak némely új revelációit.“ Minden tudomány mélyén van metafizika, minden tudomány felett theologia és három között olyan az összeköttetés, hogy a tudomány minden haladásának ki kell terjeszkednie egyszerre az igazi metafizika s az igazi theologia légkörére. A régi Indiában és Görögországban a legcsodálatosabb finomságu metafizika együtt élt a leggazdagabb képzeletű polytheizmussal. A hol a tudás véget ér és merőben tehetetlen, nincs sem oka, sem tehetsége lenézni a hitet, mely nélkül a történelem eddigi egész folyamatából a haladás legfontosabb tényezőinek ki kellett volna esniök, sőt az összes emberi haladás valószínűleg csak kezdeténél volna, ha az emberi cselekedeteket csak a tudás vezérli vala. Ezt egyébként az összes pozitivisták kivétel nélkül beismerik a multa nézve, sőt Spencer a jövőt illetőleg is azt tartja, hogy mindaddig, a míg a dolgoknak végoka, ezen ismeretlen sphinx, megvan, mindaddig áhitattal fogja eltölteni az emberek lelkét, mindaddig lesz a vallási érzületeknek alapja és létjoga, vagyis a vallási érzület ép oly halhatatlan, elpusztíthatatlan, mint örökös ama sphinx, vagy Ding an sich vagy bárminek nevezzük.

Különböző fokozatairól igen is lehet szólni annak, hogy mily mértékben foglalja le a hit az ember lelki világát. A középkori oszlopszent és a mai kor művelt embere között e részben hosszú a sorozat, de nem mutat historikus szemre olyan állapotot látni a jövőben, a minő az emberiség egész történelmének folyamán még nem adta elő magát, a mikor ugyanis az emberek nem alkotnának képze-

teket maguknak arról is, a mit csak sejtenek, de határozottan nem tudnak.

Bármiként alakuljon is azonban az emberi felfogás ezután, annyi bizonyos, hogy Comte feltevését a történelem eddig nem igazolta, s ha netalán azon példára történék hivatkozás, melyet a buddha vallás befolyását illetőleg bevezetésünkben felemlítünk, akkor szükséges megjegyeznünk, hogy a buddha vallás keretében a chinaiak Hü'ner szerint a legbabonásabb népek közé tartoznak s igen nagy gondot okoznak nekik a különböző minden zúgban sejtett szellemek.

Általában véve a pozitivista kiindulási pont, mely szerint megszabott irányban az egész világ önmagától fejlődik, a mint ezt a buddha-vallás is tartja, — azon követelményt vonja maga után, hogy egyetlen törvényből az egész világ evolúzióját ki lehessen fejteni, mint a hogy például a Newton által felfedezett nehézkedési törvény megfejtí a csillagászat törvényeit, s e tudományban minden más tünemény felett uralkodik. Ezen czélra tör Spencer az egyesülés meg elkülönülés elméletével is, Comte azonban — bárha egész bölcselete az általánosításokon sarkal — mégis lehetetlennek tartotta egy, az összes, világi tüneményeket magá alá foglaló törvény felfedezését — s így most ismertetett elméletében csak a szellemi világ fejlődésének akarta kulcsát adni. E törekvés előtte és utána más nagy elméket is foglalkoztatott. Már a görög stoikusok közül némelyik, majd Vico és követői, körben való mozgását kutatták a történelemnek, s a míg Vico szerint a történelmi fejlődés által alkotott körök mind nagyobbak, mások szerint csavarmenetben mozognak a történelem úgy, hogy köröket alkotván, egyszersemind előre is hatolna Saint Simon, Comte-nak előbb kebelbarátja s később ellensége, a gyermek és a növendékkor, az érettség és öregség megfelelő tüneteit látta mutatkozni a historiában, állítván, hogy az emberiség gyermekkorát a kézi munkák és az alkotás szeretete jellemzik, a növendékkort az aesthetikai törekvések, az érettséget a katonai ambitió, az öregséget a tudomány szeretete. J. Lippert újabb keletü művelődés-történetében a megélhetés gondját tekinti a műveltség és ezzel a haladás ősi rugójának, különös sulyt fektetvén az ember anyagi szükségleteire: a tűz, kezdetleges szerszámok, az öltözet, az étel készítésének keletkezésére, a tápláló növények, kábitó italok tejesztésére stb. A megélhetés gondjának ezen elméletével rokon

Spencer elmélete a belsőknék a külsőkhöz való alkalmazkodási kényyszeréről, mely szerint a külkörülmények szabják meg egyeseknek s egész nemzeteknek is belszervezetét, cselekedeteit, sőt gondolatait is. E tan, bár alárendeltségben jelentkezik nála az elkülönülés még magasabb rendű, mert az egész szerves és szervetlen világot átölelő, felfogásának, még is Spencer nagyobb arányu bölcséleti működésével öszhangban, magasabb rendű az előbb felsorolt elméleteknél, mert nemcsak az ember, hanem az egész szerves világfejlődését szabná meg. A Comte felfogásával állanak rokonságban a Letourneau fejlődési fokozatai: 1) a vadállati szokások kora az emberevéssel; 2) a vad emberek kora mérsékelt emberevéssel és némileg szervezett társadalommal, 3) a barbár erkölcsök kora a társadalom ellen elkövetett bűnök büntetésével; 4) a merkantil morál kora a hasznosság elméletének uralmával, de ezen utóbbi kor teljességét csak a mi hamis erkölseink megváltozásával éri el.

Az elősoroltakkal koránt sincsenek még kimerítve a történelmi bölcséletben felállított, általános jellegű hypothezisek sem, de a fennebbiek is csak a minket környező természet és különösen az emberi társadalom csodaszerű sokoldalúságát bizonyítják. Mert van kétségkívül az emberiség történelmében körforgás, sőt ha szükséges csavarmenet is, van ifjuság és vénység, óriási befolyást gyakorol a megélhetés gondja, sorsunkra nézve majdnem döntő a környezet, és cselekedeteinkben az egyik főszerepet a hasznosság elve viszi, csak az nem áll, hogy kizárólag egyik vagy másik tényező uralkodnék. Ha a körforgást, vagy az ifjúságot és elvénülést tekintjük, sok van a történelemben, a mi ismétlődik, s még sem történik semmi olyan, a mi egy korábbi eseménnyel minden részletben azonos volna; sőt Spencer szerint is egyetlen embernek sincs dupluma, annál kevésbé egy nép történelmének. Vannak nemzetek, melyek pár ezer évig a vénségben stagnálnak, mint például a chinai, vagy a mint volt az egyiptomi; mások enyészet nélkül ifjúságra ébrednek, mint például az olasz vagy más egyszerre vénül és ifjodik, mint azt talán a német nemzetről lehetne mondani. Egészben sok nép előregedése mellett is ifju az emberiség s az újabb nemzedékek folyton adván valamit az elődök által gyűjtött kincsekhez, visszaesés helyett előre halad az emberiség. Avagy ha a megélhetés gondját vagy a merkantil hasznosság elméletét tekintjük, melyek kétségkívül az em-

beri tevékenységnek legfőbb rugói, miként magyarázhatnak meg belőlük az anyának még az állatoknál is általánosan nyilatkozó önfeláldozását magzataiért vagy azon alkotásokat, melyek az ember, művészet, tudányszeretnek, hirnév- dicsőségvágyunk köszönik létrejövetelüket? Vagy ha a külvilágnak a belső feletti uralmát tekintjük, vajon nem abban rejlik-e az ember valódi értéke, hogy egy feltett célhoz képest uralkodik a természet felett és átalakítja környezetét? A terméketlenné vált földet megtermékenyíti, dudva helyett tápszert nevel benne; az idő mostohasága ellen lakot épít, a tél hidegét környezetében legyőzi, a távolságot gőzzel, villanynyal megigázza, lakatlan vidéket lakhatóvá, járhatlan vizeket járhatókká tesz; környezetében az egészségére, életére veszedelmes elemeket, állatokat, embereket kiirtja, s mint nemzetnek is abban rejlik nagysága, ha a reá kívülről ható környezet felett, a mennyiben azt saját létérdeke megkívánja, uralkodni bír. Hat tehát a környezet az emberre, de viszont ő is környezetére. A tévedés onnan ered, hogy az utóbb említett természettudományi felfogások csak a természetet és annak törvényeit látják; egyik a táplálék, másik a környező viszonyok kizárólagos uralmát ösmeri csupán s a szellemi erővel felruházott embert kifelelji a játékból.

Magától érthetőleg, mert ha a természetén kívül az ember is beleavatkoznék a világi dolgok intézésébe, vége szakadna a fizikai törvények kizárólagos uralmának. Helyesen értelmezve — mond Spencer „Társadalmi nyugtanában“ (53. l.) — a legnagyobb tudatlanságból a haladás a legmagasabb felvilágosultságig nem egyéb, mint haladás a törvény teljes ösmeretlenségétől azon meggyőződésig, hogy a törvény általános és kikerülhetetlen. Minden új felfedezés a tudományban, minden megoldott anomalia — megerősíti az embert azon hitben, hogy a tünemények általános egységes erőkből erednek. Az ösmereteknek minden növekedése azt mutatja, hogy állandóság főkeléke az isteni rendnek: az az állandóság, a mely az ellipszist száz évvel előre pillanatokra meghatározza.“ A pozitív filozofia — mond a másik bölcselő — minden tüneményt, a szervetleneket úgy, mint a szerveseket, a fizikaiakat, úgy mint az erkölcsieket, az egyénét úgy, mint a társadalomét, változatlan törvények alá veti, melyek nélkül lehetetlen az előrelátás és a tudomány csak száraz tudakosság maradna. Hazánkban is például Pulszky Á. a pozitív szellemü

hazai termékek között elsőrangú jogbölcséletében azt tartja, hogy a társadalom törvényei lényegileg egyenlők a természet törvényeivel, s a tudomány legnélkülözhetlenebb alapelvét alkotja a természet szoros rendjének eszméje.

Már a fentebbiekből eléggé kitűnik, hogy ez a szoros rend, vagyis az anyagi és szellemi világra egyaránt érvényes törvény még teljességgel nincs felfedezve, sőt az eddigiek után ítélve kilátás is alig van felfedezéséhez, de még inkább kiviláglik ez akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy mit olvastak ki a természettani iskola követői ezen állítólag létező törvényből.

A kevésbé jelentős tévedések közé tartozik, hogy például Comte és Buckle a nagy háborukat immár lehetetlennek mondták, mint a hogy az egységes törvény álláspontjából indulva ki, még Hobbes képtelenségnek tartotta az alattvalók katonakötelezettségét, vagy az, hogy Comte megvetéssel viseltetik a reformáció iránt, ellenben pártolja a coelibatust és végetlenül fontos politikai és társadalmi jelentőséget tulajdonít a rabszolgaságnak, mely nélkül, úgy véli, a földmivelés és ipar nem indulhatott volna virágzásnak. Vagy az, hogy ugyancsak ő a Gall-féle ma már egészen nevetséggé lett, koponyatant elfogadta tudományos igazságnak és merész következtetéseket épített reá. Mindezekről eltekintve fontosabb, hogy amaz általános érvényű törvény a társadalomnak a jövőre nézve minő berendezését vonja maga után, természetesen a pozitív felfogás szerint. Mert nem tévesztendő szem elől, hogy a jövőmondás, — a mitől eddig a történettudósok és bölcselek lehetőleg tartózkodtak, miután a különböző utópiák inkább csak az állam jövő rendje iránti óhajt fejezik ki, — mondjuk, a jövőmondás a pozitivistának kötelességében áll, miután e nélkül az eddigi fejlődést meghatározó törvény nem volna általános érvényű és be volna ismerve, hogy a mely elvből évezredeknek az egész földgömbön előfordult eseményeit meg lehetett fejteni, nem lehet kiolvasni az ember sorsát a közel jövőben sem. Spencer e téren sokkal óvatosabb, de ő sem szabadulhat a jóslatoktól, ellenben Comte teljes részletességgel lát a jövőben. Szerinte a nyugatnak lesz 60 köztársasága, melyeknek egyetlen politikai kapcsát hatalmas papi személyzet élén a Párisban székelő pozitív pápa, mint az Emberiség főpapja fogja képezni. A főpap rendelkezik az összes pozitív papság felett s annak tagjait kinevezi és

leteszi. Ezen tisztében segélyére lesz a négy nemzeti főnök, a kik az olasz, spanyol, angol és germán egyházakat igazgatják. Az összes polgárság két részre oszlik, t. i. csak patriciatu és proletáriatu lesz. Az elsőt a felsőbb rendek, utóbbit a polgárság nagy tömege fogja alkotni. Az előbbi koncentrálja a gazdagságot, miután Comte szerint a tőkék összpontosítását a nagyvárosi proletariatu már régen óhajtja, mint sociális jótéteményt(!). Az alsóbb osztályoknak azután a családi élet nyújt kárpótlást a rang és gazdagság hiányaiért. A papok tartoznak érvényre emelni a népnek ezen osztályozását, s ha netalán egyenetlenségek támadnának, melyeket nem tudnak kiegyenlíteni, „segítségül hívhatják a környékbéli lovagosztályt“(!). Parlamentarizmusról nem lehet szó, miután az alkotmányos államforma sem a rendnek, sem a haladásnak nem tesz eleget; az anyagi rendezkedés képezvén egyedüli létföltételét, minden erkölcsi és szellemi érdeket alárendel, s főként a magánérdeknek tömjénez a közjó rovására; sokkal szélesebb körben költi fel az összeség rovására való életnek vágyát, mint a mennyinek a legmohóbb kormány is eleget tehet. A jog eszméje arra van hivatva, hogy fokozatosan eltűnjék az életből, mint az ok fogalma a bölcsletheből, mert mindketten egyformán felső és vitatást nem tűró akaratra vonatkoznak és természetfölötti forrásra utalnak. A pozitivismus csak kötelességeket ismer el, nem pedig jogokat. Altalában emberi jogokról beszélni ép oly abszurd és erkölestelen, a mint az isteni jogok, s mindezek el fognak tűnni a pozitív korszakban, melyben az embereknek meghatározott hivatás szerint csakis kötelességeket szabad ismerniök. Hasonlóan nem létezik vélemény- és lelkiismereti szabadság. A legfontosabb s egyuttal legbonyolultabb elvek nem bizhatók az előkészületlen tömeg örök vizsgálódására. Nincs az a szövetkezet, mely tagjainak kölcsönös bizalma nélkül sokáig fenállhatna, s az értelmiség bármilyen fejlődése mellett a társadalmi rend összeférhetetlen azon kívánsággal, hogy alapjai napról-napra újabb vita alá kerülhessenek. Üres és anarchikus a népsuverenitás dogmája is, mert minden szabályos intézménynek ellensége, s arra kényszeríti a jobbakat, hogy azon tömegetől függenek, melyre átruháztatnak a királyoknak annyira kifogásolt isteni jogai. A kormány rendeltetése tehát abban áll, hogy a lehetőség szerint mérsékelje s elhárítsa az eszmék, érzelmek és érdekek szétforgácsolását, mert ha ez megtörténhetik, felakadna

a társadalmi haladás. Már ezen okoknál fogva is a kormány szabályozó feladatának szükségessége az emberiség fejlődésével nem hogy csökkenne, hanem megfordítva, mind elengedhetetlenebbé válik. Magától érthető, hogy vallás is csak egy lehet, mert ép oly képtelenség volna többfajta religiót feltenni, mint több fajta egészséget.

Így Comte az ő vasszerkezetű egyiptomi mintára papilag fegyelmezett államával, melyet technikus létére változatlan arányok szerint egy kőből rakott ház mintájára képzel maga elé.

Spencer azomban a természet csodálatos egyszerűségéhez fordul, s azt találja, hogy a társadalmon kívül nem létezik sem papság, sem kormány. Az ő jóslata tehát az, hogy az embereknek sem lesz kormányra szükségük. A mint a művelődés halad, a kormánynak buknia kell. Fenállása csak a még létező barbarizmusnak bizonyosága, mert a mi a kalitka a vad állatnak, ugyanaz a törvény az önérzetes férfiúnak. Korlát, mely csak a gonoszok, de nem a becsületes emberek számára létezik. A hol nincsenek tolvajok és gyilkosok, ott nincsenek tömlöczök és mert a zsarnokság uralkodik a világon, azért léteznek hadseregek. Ügyvédek, bírák, bíróságok — a törvény mindenféle szerszámai — csak azért léteznek, mert hitványság létezik. A hatósági erő a társadalmi bűn következménye. A mikor az emberekben kifejlik tökéletes méltánylása egymás jogainak, akkor oly éber feltékenységgel fognak viseltetni saját jogaik iránt, hogy a kormány e miatt lehetlenné válik. „Röviden, be kell látni az embernek azt az egészséges igazságot, hogy senkisémet lehet teljesen szabad, a mig mindnyájan nem lesznek szabadok, senkisémet lehet teljesen erkölcsös, mig mindnyájan nem lesznek erkölcsösök; senkisémet lehet tökéletesen boldog, mig mindnyájan nem lesznek boldogok.“ (Soc. Stat. 498.)

E néhány sorból láthatólag is a jövődönnek ez a két képe egymással konok ellentétben áll. A két felfogás közelebbről vizsgálva, nem annyira valamely örökérvényű nagy törvénynek, hanem csak az angol és francia nemzet politikai karakterének kifejezője, s egyik bizonyosága annak, hogy a mint eddig minden politikai író, a pozitivista is korának és környezetének uralma alatt áll. Az egyik felfogás az egyéntől minden jogot megtagad, s azt az összesre ruházza, mig a másik annyira érvényesíti az egyén jogait, hogy az összesnek mi sem marad, s így az egyik az összesnek ér-

dekében szigorú központosított kormányt kíván, a másik ellenben a létező kormányoknak is megszüntét jósolja. E nézetek szoros rokonságban állanak a szabadságnak francia és angol felfogásával. Az utóbbi az egyéni szabadságot a britt alkotmány legféléltettebb kincsenek tartja s az egyéni cselekvőség minél akadálytalanabb működésében találja a haladásnak majdnem kizárólagos tényezőjét, nem tartván attól, hogy különböző vélemények és ellentétes törekvések ártalmára volnának az államnak. E felfogás nem csak pusztá elmélet, hanem tényleges valóság úgy Angliában, mint az angol-szász szívós faj által létesített gyarmatokban szerteszét a földtekén. Mindenütt azt a felemelő jelenséget találjuk, hogy az egyéni tetterő nagy dolgokat valósít s a kormány munkaköre a lehető legszűkebb határok közé szoríttatik. E törekvést ismerjük fel a habeas corpus-aktán kezdve az angol alkotmány legfontosabb vívmányaiban és a szabadságnak ezen alakjáért száll síkra Mill Stuart is e tárgyú ismeretes munkájában.

Ha azonban a francziákhoz fordulunk, s a modern politikusok közül például Dupont-White könyvét ütjük fel, ebben a szabadság meghatározását a mások feletti uralomban találjuk, s a francziát ki is elégíti a tudat, hogy szavazás útján ezen uralomban részt vehet. Innen a francziák, a miként Hübner is észreveszi a föld körüli utazásában, mindenütt igen sokat várnak a kormánytól, s a hol a kormány tevékenysége nincs, ott franczia kezdeményezés vagy eddigi alkotásoknak fennmaradása alig fordul elő.

A fennebb ösmertetett két, pozitívnek állított felfogás szemmel látható tulhajtása ezen kétféle irányra, de abban megegyezik mindkettő, hogy egyaránt lehetetlené tenné a szabadságot. Comte teljesen ignorálja azt a világtörténelmi tényt, hogy a modern kultúrát a szabad egyéni tevékenység szülte, s minden kormányhatalom elenyészőleg igénytelen erő ahoz a csodálatos hangyamunkához képest, melyet annyi millió kéz és elme az emberi társadalom anyagi és szellemi kincseinek felhalmozásában folytat. E nagy arányu tevékenység rendkívüli változatosságát, talán minden időket tulszárnyaló ideges mozgékonyágát, a találmányai által minden terén felmutatható óriási eredményeket kézzelfoghatólag a szabad vizsgálódásnak, szabad versenynek, szabad egyéni tevékenységnek köszöni. Oly annyira kézügyben fekvő igazság ez, melyet felesleges bizonyít-

gatni is. Comte ezzel szemben dermesztő papi uralom alatt szigorú rend és fegyelem által bilincsekbe vert társadalmat lát maga előtt a jövőben.

A nélkül hogy jövendöléshez fognánk, annyi világosnak látszik, hogy Comtenak a communistákéval rokon szervezeti államformája nem volna többé fejlődés az ember történelmében, hanem merev stagnáció, nemesebb törekvések nélkül folytatott állati tengélet. Mint ilyen azonban bir legalább azon színezettel, hogy esetleg megvalósítható. Spencer jóslata azonban azt hisszük már a teljesedés lehetőségét is kizárja magában. A kormány felesleges voltának feltételezése úgy látszik azon tévedésből ered, mintha csak a társadalmi bűn adna lételt a kormánynak, holott a kormány sokkal inkább a társadalmi erénynek, egymás kölcsönös támogatásának, közös czélból az erők egyesítésének köszöni lételet. A társulásoknak legyszerűbb alakjai mellett, milyenek a társulatok, egyletek, miután állami büntető hatalom létezik, nincs szükség a gonosz ellen intézményt létesíteni s mégis legelső gondjuk az alapítóknak egy kormányzó szervezet megalkotása. A közös akaratnak kimondása t. i. törvény, e szűk körben is van a nélkül, hogy az büntető törvény volna. A míg tehát egyáltalán létezik közös czél az emberek előtt, közös szervnek is kell léteznie, mely e czélt megvalósítsa, az egyes ember pusztá akarata bár mennyire is összhangzó legyen, magában már csak azért sem elég, mert sok esetben felesleges, máskor meg lehetetlen ezen akaratot az egyének mindnyájának külön-külön valósítani meg. Spencernek elve lévén állami beavatkozás nélkül minden téren sorsára hagyni az embert, feledi ezzel, hogy ép a maga tisztaságában megvalósítani akart egyéni szabadságot fojtja meg. Mert ha igaz, — a mint hisszük, — hogy a szabadság a társadalom fenállásával megférő egyéni czélnek akadálytalan megvalósításában áll, akkor a magára hagyatott ember a legkevésbé szabad, mert egyéni céljait, a kényelmes lakást, egészséges táplálkozást, anyagi és szellemi élvezeteit, gyermekeinek neveltetését stb. stb. csakis egy organizált, tehát kormánynyal is rendelkező társadalom keretében valósíthatja meg. Korántsem áll, hogy az egyszerű állapot miatt irigyelt vad állat vagy a magában élő ember azt teheti, a mit akar, tehát a legszabadabb. Ellenkezőleg csak azt teheti, a mit egy teljesen magára utalt egyéni erő a hatalmas természettel

és külkörnyezettel szemben tenni bir, ez pedig elenyészőleg csekély, s mindenesetre sokkal kevesebb, mint a mennyit egy értelmes ember akar. A kormány nélküli állapot tehát meggyőződésünk szerint az anarchia állapota, melyben az egyes legkevésbé szabad. Ennyiben tehát a két szélsőség, melyet Comte és Spencer jósol, csakugyan érintkeznek egymással.

A társadalom mai iránya nem vall sem a Comte, sem a Spencer jóslatára és sajátságosképpen mégis mind a kettő alpnézetének megvalósítására tör. Egy részt *erőteljes központi kormány*, mely befelé minden ellenállást, kifelé minden megtámadást lehetlenné tesz, de egyszersem mind megvalósít minden, a magánosok által el nem érhető közérdekű czélt, — másrészt a lehető legszélesebb körü *egyéni szabadság* s az egyéni tetterő *szabad működésének minden oldalu biztosítása* a meddig t. i. az egyén a közös állami és nemzeti czéllal összeütközésbe nem jó, — ezen irányban látszik haladni a modern állami fejlődés. Az állam és vele a kormány tekintélye, hatalma és munkaköre növekedőben van, a nélkül, hogy az egyéni szabadság rövidséget szenvedne, sőt az utóbbi is növekszik az által, hogy az állam lehetőleg mindenütt segítségére jó az egyénnek, s nagyobb szabásu vállalkozásokon kívül gyors igazságszolgáltatás, pontos adminisztráció útján elhárítja a szabad egyéni munkásság elé gördülő akadályokat; szóval a modern állam saját erejének növekedése mellett lehetővé teszi a megengedett egyéni célok megvalósulását s ezzel szabadabbá teszi az embert.

Spencer a nagy természettel és az egész tereméssel bizonyítja álláspontjának igazságát. A dolgoknak — úgy mond — az az állapota, melyet az egyenlő szabadság törvénye ir elé — az az állapota, melynél fogva egyéniségét, mindenki határtalanul kifejtheti, kivéven másoknak hasonló egyéniségét — az az állapota, mely felé az emberiség halad, ugyanaz, mely felé az egész teremés törekszik. Az életnek Coleridge által kifejtett elmélete készítette elő az utat ezen általánosításra. „Az élet az egyénisülésre való törekvés; és az élet fokozatai ezen törekvés megvalósításában állanak.“ Ezen törvénynek mindent átható erejét aztán Spencer a poriferák, szivacsok, alcyonidák, korallók, tubiporidák, hydrák és más tengeri állatokkal bizonyítja a mint az egységes kocsonyaszerű anyagból elkülönülések folytán egyedek válnak ki és indul meg az élet, míg aztán a

gerinczeseknél az idegközpontok nagyobb része egyesül, hogy az agyat alkossa. Mindezen fejlődés alatt folyton egyéniségének kifejtésére törekszik az egyes. Az ember legmagasabb nyilvánulása ezen törekvésnek, s a legkomplicáltabb szervezettel bírván, az egyéniség legtökéletesebb alakja. Minthogy azonban valamely egyéniség kifejlődése elképzelhetetlen megfelelő szabadság nélkül, az egész létel és a nagy természet alaptörvénye az egyenlő szabadság, felösmerni és alkalmazni ezen nagy törvényt az emberiség végső feladata. Ha pedig ez eléretik, ha mindenkiben aktív ösztöne fejlik ki a szabadságnak az aktív rokonszenvvel egyetemben — akkor az egyéniség kifejlődésének most létező akadályai, a kormányzattól eredő megszorítások s az embereknek egymás ellen intézett támadásai megszűnnek. Nem lesz több törvényhozási intézkedés, miután ezek szükségtelenné válnak, s először fognak létezni e világnak történelmében olyan lények, a kik minden irányban kifejthetik egyéniségüket. Így az utolsó emberben a tökéletes erkölcsösség tökéletes egyéniség, tökéletes élet nyerne egyszerű magvalósulást.

Mindenesetre megszívlelni való szép szavak ezek, magas röptű eszménynek szószólói, csak az iránt vannak kételyeink, hogy a nagy természet berendezése ilyes törvényt foglalna magában. Való, hogy minden lény fenn akarja tartani életét, a miben az is foglaltatik, hogy ki akarja fejteni egyéniségét, csakhogy azért az egyenlő szabadság elvének a nagy természetben nyomát is hiában kutatjuk. Ellenkezőleg, a mint azt Spinoza a kis halaknak a nagy halak által való felfalatásáról szóló ösmeretes tanában már rég kimutatta, a természet rendje az élő lények között nem az egyenlő szabadság, hanem egymás letiprásának, következetes pusztításának elvére van alapítva. „A legsőbb, legkevésbé áldott tény, melyet ismerünk, a melyre — mond Carlyle — a szükségben levő halandók öröktől fogva állottak, a kannibalizmus primitív ténye: hogy *Én* megehetlek Téged.“ S miután egyiknek halála, tehát szabadságának kirívó megsértése ad a másik lénynek életet, nem is remélhető, hogy a Spencer által is idézett tengeri szörnyeket lehetséges volna leszoktatni egymás kiirtásának ösztönéről. Az egyenlő szabadság fogalma tisztán és kizárólag társadalmi elv, melyet meggyőződésünk szerint természeti törvénnyel lehetetlen igazolni. Ez csak a társadalomnak, tegyük hozzá csak a legújabb társadalomnak, csakis saját tagjaira

vonatkoztatott, és végül valljuk meg, még ennek is soha meg nem valósítható elve. Mert legyen bár a szabadság francziás felfogás szerint: uralom önmagunk vagy mások felett, vagy Stein Lőrincz szerint: uralom a természet felett a magunk által felösmert korlátok között; avagy legyen emberi céljaink elérhetőségének lehetősége, — mindenképpen két tényezőtől áll függésben. Egyik a külső környezet, t. i. a természeten kívül embertársaink, a társadalom és kormánya — és a másik pedig saját tehetségeink mértéke. A társadalom elvileg felállíthatja és szükséges, hogy az emberek között levő egyenlenségek ellensúlyozására felállítsa, az egyenlő szabadság elvét, de azért minden egyes csak akkori egyéni szabadsággal, maga a természet, vagy mások feletti uralommal, egyéni céljai megvalósításának lehetőségével fog birni, a meddig saját egyéni tehetségei érnek. Minthogy pedig nem létezik anyagi és szellemi erőkből két egyenlő tehetség, nem is lehet az emberek között, a mint nincs a természetben sem, egyenlő szabadság. Legkevésbé létezhetik pedig ez az egyenlőség akkor, ha Spencer ideálja szerint minden ember minden korlátok nélkül szabadon kifejtheti egyéniségét, mivel az amugy is eltérő tulajdonságokkal felruházott egyesek még inkább fognak egymástól különbözni, ha egy részt annak tökéletesítésére fektetik a súlyt, a mi bennük egyéni, más részt pedig még teljesebbé lesz a munkamegosztás, a mi Spencer fejlődési elméletében fontos szereppel bír s már magában az egyenetlen tehetségek nevelője volna. Szóval, a mint azt alaptanaival némi ellentétben dr. Lán-czy is állítja: „az egyenlőség az egyéniségnek tagadása.“

De nem bírjuk összeegyeztetni ezen egyenlőséget Spencer azon másik elvével sem, mely szerint örök törvénye a természetnek, hogy a gyöngye elpusztul. Ennek következtében S. egészen magára utalja mindenütt és mindenben az egyént, és ezen alapelvére egy egész nevelési rendszert is épít fel. Minthogy azonban kétségtelen, hogy a legtökéletesebb állapotban is lesznek erősebbek és gyöngébbek, világos, hogy az utóbbiaknak Spencer társadalmában annyi szabadság sem jut, hogy éljenek, miután gyöngeségüknél fogva törvény szerint veszniök kell. E kérdésnél azonban mély ellentét van Spencer tana és az itt kifejtettek között annak következtében, mivel S. úgy vélekedik, hogy az általunk feltételezett egyenetlenség helyett az emberek egyenlő tökéletessége fog elkövetkezni. Természetes,

• hogy e sarkítélen az egész elmélet fordul és ha csakugyan bebizonyítható, miszerint az emberek tehetségeik és tulajdonságaikra nézve a teljes egyenlőség állapotába jutnak, akkor mindenesetre a közjó érdekében keveset nyom, ha ezen úton haladva, a gyengék és erőtelenek az útszélien pusztulni hagyatnak. S. elmélete tehát e részben igen nagy érdekekkel bír annyival is inkább, mert a nagy természetben egyáltalán nem találunk olyan törekvést, mely szerint egyedei izomerőben, szervezetben, ösztönökben egyenlőségre törekednének, sőt Darwin fajkeletkezési elmélete ennek merőben ellenkezőjét állítja fel. Lássuk tehát Spencer szerint miként lesznek az emberek egyenlőkké? „El kell fogadnunk — úgymond társadalmi nyugtánában — egyet a három feltétel közül. Vagy azt kell tartanunk, hogy az emberi lény változatlan marad a reá özőnlő befolyások alatt, melyeket körülményeknek nevezünk, vagy hová-tovább alkalmatlanabbá törekszik lenni ezen körülményekhez; vagy iparkodik alkalmazkodni azokhoz. Természetesen a 3 közül csak az utolsó eset állhat fen. Ha pedig elgondoljuk, hogy minden rossz a szervezetnek a körülményekhez való alkalmazkodási hiányából ered, a szervezet pedig a körülményekhez képest átalakulván, ez a hiány is apad, ebből megérthetjük az emberi nem jelenlegi helyzetét. Tény, hogy az ember társadalmi életében sok rosszat ér. Ez pedig onnan ered, hogy jelleme még nem alkalmazkodott tökéletesen ezen társadalmi állapothoz. Miféle különös minőség az, a mit ezen társadalmi állapot követel? Követeli, hogy minden egyes egyén csak olyan kivánságokkal bírjon, a melyek kielégíthetők a nélkül, hogy más egyének hasonló kivánságainak kielégítését akadályozná. Ha mindenkinek óhajta nincsen így meghatározva, akkor mindenkinek lesz valamely kielégítetlen óhaja, vagy pedig olyan kielégített kivánsága, a mely mások kárával nyert kielégítést. Ezen alternatívának mindkét része fájdalmat von maga után és a körülményekhez való alkalmazkodás hiányát foglalja magában. És miért nem alkalmazkodik az ember a társadalmi viszonyokhoz? Egyszerűen azért, mert még részben azon jellemvonásokat őrizte meg, a melyek egy korábbi állapothoz voltak alkalmasak. Azon tulajdonságok, a melyek őt alkalmatlanná teszik a mai társadalomhoz, ugyanazon tulajdonságok, a melyek őt alkalmassá tették volt korábbi életéhez. Az ő kezdetleges körülményei követelték, hogy más lények boldog-

ságát feláldozza a magáénak. Jelenlegi körülményei pedig ezt nem engedik meg neki. Maga a polgárosodás elnevezése is a megvalósult alkalmazkodást jelenti. Azon változások, melyek a haladást alkotják, egymásra következő lépcsői ezen átmenetnek, s az emberi tökéletesedésben való hit ezen új életmódhoz való teljes átalakulásba vetett hitet jelenti. Már most a lét feltételeihez való alkalmazkodás hiánya viszont a tehetségeknek hiányából vagy tulságos mennyiségéből ered. Tulság a tehetségekben azt vonja maga után, hogy a lét feltételei nem adnak elég módot azok teljes használatára és hiányzó tehetség az, a miből a lét feltételei többet követelnek, mint a mennyi belőle telik. Az életnek azonban lényeges elve, hogy az olyan tehetség, a melynek gyakorlata a körülmények nem adnak elég alkalmat, elsatnyul. És az olyan tehetség, a melyre nézve tulságos kereslet mutatkozik, megizmosodik.

És mindaddig, a míg ezen tulság és amaz hiány tart egyik oldalon az apadásnak, a másik oldalon a növekedésnek kell tartania.

Végül minden tulságnak és minden hiánynak el kell enyésznie, azaz minden elégtelenségnek, azaz minden tökéletlenségnek el kell enyésznie.

Ezen legvégső kifejlődése az *eszményi embernek biztos*, olyan biztos, mint bármely következtetésünk, melyben tökéletes bizalmunk van. Példának okáért az, hogy minden ember meghal... Teljesen kérdés felett áll, hogy az emberiségnek végül teljesen alkalmazkodottnak kell lennie saját viszonyaihoz.

Ime így hozza le Spencer az emberek elkövetkezendő teljes egyenlőségét, melynek elérése céljából a gyengét, a szegényebbet, tehetségtelenebbeket tilos támogatni, miután így nem lehetne elérni a tökéletességben való egyenlőséget.

A természettudományi iskola egyik sarktételel van itt dolgunk, melyből sok fontos következtetés nyer erőt, ha a tétel beválik és bukik el, ha a kiindulási pont helytelen. Pedig nem is a legelső kiindulási pontban van itt a hiba, miután a viszonyokhoz való alkalmazkodási tan és a képességeknek a gyakorlat útján való megerősödése minden kétséget kizáró igazság, csupán az abszolút érvényesség, mely ezen elveknek tulajdonítatik, nem állhatja ki a bírálatot.

Már magában a bevezető syllogizmus felállítására el van hibázva, midőn S. azt követeli az emberi lénytől, hogy az élet körül-

ményei között vagy változatlan maradjon, vagy alkalmatlanabbá legyen, vagy alkalmazkodjék azokhoz. A valóság az, hogy a 3 tétel közül mind a 3 igaz, és egyik sem zárja ki a másikat. Vannak t. i. az életben olyan helyzetek és viszonyok, a melyekhez merőben lehetetlenség alkalmazkodnia az embereknek s mindig ellentét marad a külviszonyok és az emberi törekvés között. Ezekkel szemben tehát az ember változatlan marad. Vannak viszont olyan körülmények, a melyekhez alkalmazkodik, de nincs kizárva az, hogy igazán alkalmazkodva bizonyos helyzethez, alkalmatlanabbá válik a többiekhez. Nem gondolható például, hogy az emberi életet fenyegető összes elemi csapásokkal és a most létező összes betegségekkel szemben az emberi szervezet úgy alakuljon át, hogy ne lehessen közöttünk senki, a ki az elemek miatt testi vagy lelki csonkulást szenvedjen, betegségek miatt ápolást igényeljen és a többieknél erőtelegebbé váljék. Az ellentétek tehát e téren minden alkalmazkodási hajlam mellett is fennmaradnak ép úgy, mint a legtöbb fizikai tüneteménnyel szemben, mivel nem képzelhető, hogy az ember egykoron a sötétben úgy fog látni, mint a fénylő napon, a telet öltözetlen éli át és száraz lábbal fog járni a vizeken. Igenis az arra külön begyakorlott egyén több hideget elbír és jobban lát a sötétben, mint a ki erre nincs megedzve, de ennek az alkalmazkodásnak nagyon is megvan határa, s a ki sötétben élve másnál jobban lát, megvakul a napfényen, s a ki szokva van a nagy hideghez, meghal a forró égöv alatt. Az is való, hogy az ember ért hozzá, miszerint az éjjelt nappallá változtassa, nyári meleget állítson elé a maga számára a téli hideg közepette, sőt száraz lábbal járjon a vizeken is, hogyha hajóra száll, de mindezen esetekben az ember alakítja át a külkörülményeket saját benső céljaihoz, s nem pedig belsőleg alakul át a külsők követelménye szerint.

Tegyük fel azonban mindezeknek daczára azon képtelenséget, hogy az emberi lények minden irányban határtalanul alkalmazkodni birnak mindennemű külkörülményekhez. Ekkor azonban arra, hogy az emberek egyenlők lehessenek, a viszonyoknak is teljesen azonosoknak kell lenniök, melyek között egyenként élnek. Ha azonban munkafelosztás lesz, a mint azt S. magából a természet örök törvényéből következteti, akkor nem remélhető, hogy a gyári és mezői munkás ugyanazon tehetségekkel legyen felruházva, mint az ál-

lamférfiak és szoba-tudósok, hanem minden valószínűség szerint eltérő tehetségei és eltérő kívánságai lesznek ezután is a költőnek és bankárnak, a papnak és birónak, a katonának és kereskedőnek stb. Szóval öröklött hajlamok, a nevelés, a sors szeszélye, testi és szellemi tehetségek, a foglalkozások különböző volta fenn fogja örökre tartani az emberek között az egyenetlenséget. Ennek az el- lenkezője egyenlő foglalkozással, tehetséggel és tehetetlenséggel a kilátásba helyezett tökéletesség helyett az állati tengélettel azonos nyomorult állapot volna, mely szintelen egyhanguságában valószí- nűleg a hülyék honává alakítná át a földet, mert való, hogy a te- hetséget javítja a gyakorlat, de az eddigi tapasztalat szerint bizo- nyos tehetségnek csakis egy irányban való gyakorlata inkább hülye- séget hoz létre. Szerencsére ez nem is lehetséges, mivel a haladás- nak legfőbb rugója épen a megvalósíthatás határain túl terjedő, a magasabbra törő vágyakban áll, melyeknek épen elnyomása által kívánja S. a tökéletesség elé vinni a társadalmat. Hiszen való, hogy halhatatlan Eötvösünk is Karthausiájában a kielégíthetetlen vágyak- ban találja korunk boldogtalanságát, a mikor az iskolás ifju már miniszteri tárczának nézi könyves táskáját, s később csalódott vá- gyak és tört remények romjai között öszül meg, de azért maga a boldogság, mint a haladásnak legfőbb rugója is leginkább csak ezen célok felé való törekvésből és az útközben elért sikerekből áll.

Nem tartjuk tehát az egyenetlesen tökéletes tehetségekkel és egyenetlesen mérsékelt vágyakkal bíró emberi társadalomnak létre- jövetelét épen olyan bizonyosnak, mint a halált. Sőt azt hisszük, hogy diskreditálja a pozitív bölcseletet, ha oly elsősorú bölcselő, mint Spencer rosszul felállított syllogizmusok segítségével egy ily in- gatag feltevést a halállal egyenlően biztos igazságnak állít, a mikor való ugyan, hogy eddig minden ember pozitíve meghalt, s ebből következtetni lehet, hogy minden ember halandó, de az is való, hogy S. teljesen kialkalmazkodott, tökéletes embere eddig még po- zitíve egy sem született s miután saját beösmérése szerint S.-nek is csak képzeletében él, nem oly bizonyos tehát, hogy születni fog ezután.

BÉKÉSY KÁROLY.